

Egy „Madách-vers” megközelítése

Baka István: Tél Alsósztrégován

Az immár hagyományossá váló Madách-szimpoziumok sajátosságát az adja, hogy miközben az előadók és a hallgatók a Madáchról való tudás határait tágitják, jó alkalmat teremtve az önképző felnőtt társadalom József Attila-i és Bibó István-i értelemben vett gyülekezetének, ezzel egyidőben és egyszerre emlékezünk az elhunyt mesterre is. A Madách Irodalmi Társaság azonban nem helyettesítheti a magyarok és nem-magyarok kötelezettségeit, legfeljebb teret adhat a halhatatlan művészhez valamilyen módon kapcsolódó alkotásoknak, illetve inkább csak számon tarthatja ezeket. Ehhez a sajátos ünnepléshez tartoznak a Madách ihlette alkotások - valamint ezeknek az alkotásoknak az értelmezése.

Hogy az interpretáció interpretációja posztmodernnek minősül-e, vagy egy régi hagyomány fennmaradásának... a vita helyett inkább értelmezésünket adjuk közre.

A választott alkotás szövege:

Baka István

Tél Alsósztrégován

1

Ég kandallóban a fenyőhasáb,
Fény-árnyait, mint ingecskejét Erzsi,
Felizgatott ujjak közül kiejti,
És megvillantja öle paraszát.

Elfordulok - e kísértésnek vége!
S hogy visszanézek újra, már sisak-
Rostélyon át koromszemű lovag
Les rám, s szívemre céloz dárdafénye.

Jeges-fehér bolygók s hülő veres Nap
Hevernek a biliárdasztalon, -
Elindítja-e még egy akarat vad

Lökése őket új pályájukon,
Vagy nem mozdulnak többé már soha?
Alszik a völgyben Alsósztrégova.

2

Itt bent, a rompa, téglából rakott
Boltív - a menny silány paródiája -
Alatt havas mezők: papírlapok
Fagyán ropog a tollam, és a tájra

Krikszkrakszol róka-üzte nyúlnyomot:
Vérsorokat - még menekül az eszme,
S ha végül felbukik, prédául esve,
Fröcskölnék, mint a vér, a mondatok.

Ki tudja: rézsut-fényű virradat
Vagy guillotín zuhan sovány nyakamra?
Fűrészpor issza be szavaimat.

Nyúl-marquis, róka-sans-culotte-fogakkal
Szaggattatom, - futnék, de nincs hova.
Alszik a télben Alsósztrégova.

3

Hatvad, leroskad a fenyőhasáb,
Rám pillant szemrehányón és kiég.
Marad a langyos dunnaszürkeség, -
Elfojtja Fráter Erzsi sóhaját.

Sakktábla-padlón asztal és a székek -
Bévégezetlen játszma figurái;
Ma már az Ú és Lucifer se játszik, -
Feldöntöttek világosat, sötétet.

S akárha sakkban, bástyáim között
Toporgok én, király, - megütközött
Helyettem és elhullott a királynő.

Már csak az Úr és eszkimó-homály jó;
Napok: csontbolygók gördülnek tova.
És alszik, alszik Alsósztrégova.

Tájékp fohással Pécs, 1996. 285-286. o.

A mű keletkezéséről és szövegváltozatairól nem sokat tudunk. Annyit azonban igen, hogy a Palócföld nevű folyóirat 1993-as Madách-pályázatára készült a jellegével jegyzett költemény, 1993-ban. Sajnos, közelebbi időpontot megadni nem tudunk, csak a legkésőbbit: feltehetőleg a beadási határidő előtt fejezhette be a szerző (ez kevés a filológiai pontosságához). A Palócföld 1994/1-es száma szerint a „Szeged Homónia” jellegével az 1993-as pályázaton 2. díjat ért el.

Az író felesége, Baka Tünde szóbeli közlése szerint a szerző csak többszöri tudakozódása után értesült arról, hogy a vers meg is jelent, de erről nincs dokumentum a hagyatékban. Erre a szövegváltozatok miatt lett volna szükség. A filológiai hiányosságot mentse, hogy a következő megjelölés szintén a szerző keze munkáját viseli magán: a No-

vember angyalához (Pécs, 1995.) című kötetében hozzáférhető az utolsó változat (27-28.o.). Az „utolsó” nem tévedés: a Tájékp fohással című posztumusz kötetében semmi változással nem találkozunk. A halállal küzdő Baka alapos és pontos volt: a számítógépbe maga írta bele, s ellenőrizte a kötettervezet minden egyes sorát. A továbbiakban a posztumusz kötetbeni közlést tekintjük véglegesnek, s mint ilyen, az értelmezés tárgyának.

Mielőtt a mű szövegével kezdenénk foglalkozni, szeretnénk kitérni néhány jellemzőre. Az egyik ilyen a forma és a formai környezet. Baka verse szonett-triptichon: olyan három, tartalmilag szorosan egybekapcsolt petrarcái formájú vers, amely a középkori hármassoltárok (vagy akár az orosz ikonok) sajátosságait mutatja.

A tartalmi kapcsolatot olyan szövegszerkesztési fogások erősítik, mint amilyenek például a Pügmaliön című versében olvashatóak - e ciklus harmadik, befejező darabja (290-291.o.) -, vagy a Kegyelmi záradékban (216-217.o.), a Trisztán sebé címűben (205-206.o.), de ilyen megoldással találkozunk a Fredman szonettjeiből című alkotásban (203-204.o.) meg az Aeneas és Didóban is (201-202.o.). Ezek az enjambement-ok nemcsak sorokat vagy versszakokat kötnek össze, hanem verseket is!

E hármas, triptichonos szerkezet jelenik meg továbbá az alábbi versekben: Carmen, Az Apokalipszis szakácskönyvéből, Vörösmarty-törödékek (oldalszámtól eltekintünk). A hármasság mint műkompozíciós elv annyira fontos volt Bakának, hogy a Kegyelmi záradék, illetve a Vörösmarty-törödékek inkább kipontozott, üres sorokat is tartalmaz, csak hogy az elvnek megfeleljen a mű.

A hármasság mellett fontos a versnek az elhelyezkedése is: Baka sokat adott a ciklus szerkezetéről - erről másutt már beszéltünk. Az 1993-as közlés óta a kötetrendezés következtében a választott mű a TÉL ALSÓSZTRÉGOVÁN ciklus első, címadó versének számít. A ciklus három epikus indítástú kompozíciót fog össze: az 1994-ben született CARMEN hármasságot és a szintén 1994-es, már idézett Pügmaliön. Mindhárom versnek a férfi-nő viszony a témája. [A CARMEN nemcsak a vers címe, fölfogható belső kis ciklusnak is, hiszen a szerző külön-külön, más címmel is közölte darabjait.]

A vers műfaja nem a formája [közoktatási tévhit, hogy a szonett műfaj lenne, ez csak és csakis forma; erősen kötött, mert verselesi, himelisi, szótág- és sorszerinti kötöttségei mellett még tartalmi szerkezeti szabályokat is be kell tartania a költőnek, ám mindezekből függetlenül csak forma a szonett]. Úgy vélem, ha az arisztotelészi műfajelmélet követelményeit tekintjük, akkor egiánának olvassuk. Ezt támasztja alá, ha a Németh G. Béla-i verstipológiát vesszük alapul: érték- és időszembesítő verstípussal állunk szemben, amelybe egy kicsit a létösszegző is beüződik.

A vers értelmezésének első állomása Marjatta András kérdéshez kapcsolódik: „értjük-e a költő szavát?” Nézzük át a szöveget az „értelmező szótári glosszák” szempontjából, ugyanakkor figyelve az evokációkra is!

1. sor: „kandallóban” - a Madách-kúria inkább a cserépkályhát reszesítette előnyben. A kandalló szó - talán archaikus jellege miatt is inkább a prágai színt idézi [főleg, ha az egész vers hangulatát próbáljuk meghatározni].

2. s.: „ingecskejét” nem is előszörban a bizonyos személyét juttatja eszünkbe, hanem a többi nő - alap illyés Gyula Puszták népében írt glosszái a cselédszeretőkről.

3. s.: „Erzsi” - nyilvánvalóan Fráter Erzsébetéről van szó (Andor Csaba biográfiája a bizonyíték, hogy több Erzsi nevű nőismerőse nincs).

4. s.: „ole parasztát” a szinasszociáció mellett a II. szín Éviáját is idézi.

5. s.: „e kísértésnek” - a visszatalálás egyben a 4. sorra való visszatalálás is: ez a Paradicsomra utal. A 19. századi bibliaértelmezésekben ismert volt olyan felfogás is, amely az „ösbűn”-t a szexualitásban vélte felfedezni.

6-7. s.: a „sisakrostély” és a „lovag” említése a vidéki rangos kúriák páncéllját idézi - ugyanakkor a türelmetlenség rácsát is.

8. s.: „szivemre” alak helyezésében (később több szóban is előfordul a magánhangzó-hosszúság megváltoztatása) 19. századi poéta litentia (szükség esetén a költő eltérhet az 1832-es Szabályzattól - ez persze „első” megoldás (Á.K.)) játékos jelenléte, ugyanakkor utalás Madách betűszereire (második személyes kapcsolat).

9. sor egésze a Tragédia XII. és XIV. színt rendező korabeli asztrofizikai álláspontokat idézi - lásd entrópia-elv!

10. s.: „biliárdasztalon” a személyes költés harmadik szála; tudunk az életrajzokból a biliárdasztalról.

11-12. s.: a „vad lökése” kifejezés a biliárdozás játékházhoz kötődik - realitását nem értheti-elvezheti, aki nem játszott még ilyet. [Az utalás kevés ahhoz, hogy „európai” vagy „amerikai” jellegű biliárdban gondolkodjunk. En az „amerikai”-ra szavaznák <vajon igazolja-e ezt a tényszerű lakberendezés?>]

14., 28., 42. s.: „Alsósztrégova” szerepeltetése a szerepvers lokalizálásához kell. [Érdekes elgondolkodni azon, hogy az oroszlanbarlangból kitékintő Madách „Jefelet” tekintett-e kifelé. Úgy vélem, Baka soha nem járt a helyszínen, fényképről pedig ez a fizikai tér nem támasztha-

tó alá. Később visszatérünk még arra, hogy Alsósztrégova Alsósztrégova-e.]

15-16. s. összességében az „oroszlánbarlang” - negyedik személyes utalás.

17-19. s.: az írás, a kéziratlap jellegzetes sajátosságaira utal (részben az eddigi születési grafológiai elemzések, részben a mikrofilológiai munkák bizonyítják, hogy a Madách-kéziratok olvasása (és/vagy értelmezése) nem hálás feladat. Ide kapcsolnám még a Tájkép főhással című vers részletét is: „... sorjáznak a havas vidék lapján a halovány szavak... <...> Talán te írod, Istenem/ a föld színére versedet?”]

19. s.: „krikszkrakszol” - a szó jelentése ismerős, de Baka esetében hapax legomenon (sőt, gyantón előtte ezt az igét senki nem használta).

20. s.: az „eszme” jellegzetes reformkori szó, a Tragédiában is többször használja Madách, pl.: „Az eszme él, s a láng, mely fellobog/ Világot késő századokra vet.” (1580-1581.)

21. s.: „prédálul” - zsákmányként jelentésben; az archaikus szóval is a romantikus szerzőt (és olvasóit) „hívja elő”.

22. s.: a „vér” nem véletlenül a romantika kulcsszava, a nagy műben is hangsúlyos helyeken olvasható, pl.: „E vér közt úgy gyötör az egyedüliség” (2269.)

23. s.: a „részt-fényű virradat” megfelelő ellenőrzési pont lehet a teremtett világ és a valóságos összevetéséhez: meg kell nézni az alsósztrégovai kastély szobáinak fekvését -> keleti-e. Egyébként a rejtőnyelvű költői megfelelése a költői szöveget is (=hapax legomenon)

24. s.: a „guillotin” francia szóalak használata nemcsak a francia forradalomra, pontosabban a jakobinus diktatúra nyaktőlőjára utal, hanem a reformkori fiatalok kettős francia műveltségére is: egyrészt az arisztokratikus műveltség jele volt „tudni” franciául, másrészt a forradalmi eszmék iránti érdeklődést is érzékeltette a szó (a IX. színről nem is szólv). Az ugyanitt szereplő „sovány nyakamra” ismét a személyesség emeli ki - a szerep átlényegíthetőségét támasztja alá.

26. sor francia szavai - marquis, „sans-culotte” - az előbbieket egészíti ki.

27. s.: a „szaggattatom” archaikus szava a Károly-biblia hangulatát (Őszösvetség) idézi.

31. s.: a „dunaszürkeség” kiugratása nem véletlen: József Attila, Ady Endre, Krúdy Gyula szövegeit idézi - mégsem idegen a vers szövegétől.

32. s.: „Fráter Erzsi sóhaját” idézet nemcsak a személyes szílat erősíti meg, hanem a szerep időbeli behatárolását is segíti: minden bizonytalanság után vagyunk.

33. s.: „Sakktábla-padlón” részben az intarziás parkettára utal, amely kiválthatta a sakktábla-asszociációt, részben pedig a sakkozási kedvre, ismeretre (ismét a személyesség erősítésére példa).

34. s.: „Bévegezetlen játszma” - ez már ön-evokáció! Baka több művében fölvezolja a maga manicheusi ihletésű transzcendencia-értelmezését: az Isten és az Ördög kettősségét, egyensúlyát. Ilyen művei például: Vasárnap délután, Isten a városban vagy a csodaszarvas pusztulása, Körvadászat stb.

35. s.: az „Úr” és „Lucifer” szerepeltetése az előbbieket mellett ismét a Tragédia történet utalás. [Eldönthetetlen kérdés: tudott-e Baka arról, hogy Lucifer volt az első változat címe.]

37-39. sorok részben Baka, részben Madách sakk-tudására utalnak - meglehetősen homályosan. Ha arra gondolunk, hogy „én, király”, akkor lehet, hogy az elzött feleség lenne a „királynő”. Csakhogy ez nem egyértelmű: a korabeli szóhasználatban a királynő lehetne akár Magyarország (lásd a Patrona Hungariae megszemélyesült alakja), akár a Szabadság is (lásd Vajda Péter verse - Szabához -, vagy a kortárs képzőművészek allegorikus ábrázolásai). A „bástyám közt” ráadásul a kastély építészeti kialakítására is utal.

40. s.: az „Úr” és az „eszkimó-homály” egyértelműen az ismert Tragédia-színekre utalnak. [Föltételezhető, hogy a versbeli Madách fejében ezek terve már készen áll, csak a végleges lejegyzés hiányzik - ismét kérdés, hogy Baka mennyit tudott a Tragédia keletkezéséről és Madách életének mikrofilológiai adatairól.]

41. s.: A „Napok: csontbolygók” Vörösmartyt asszociálja (s Baka István Vörösmarty-verseit - erről bővebben a tanulmánykötetben).

Aki szeret bibelézni az akusztikai hatásokat hordozó stíluslemezekkel, az majd igazolni fogja állításomat: a 197 szóalakot (2 - 63 - 67 - 65) főlésgeszen vizsgáltuk a magánhangzó - mássalhangzó, a zöngés -

zöngétlen, a magas - mély, a hosszú - rövid, a „hangzós” és „kevésbé hangzós” minőségek egymáshoz való viszonyítása alapján. A Baka-vers nem itt hordozza stílusértékeit. A zeneiségre egyébként nagyon is adó Baka kivételesen nem az akusztikai hatással dolgozik. A verselési, rímelési kötelezettségeit is háttérbe helyezi, noha a költő erre mindig sokat adott (lásd nyilatkozatait); de hát itt nem a ritmika hordja a jelentést [igaz, Madách sem volt az a kiemelkedő verselő].

Még figyelmeztetni lehetne arra, hogy a 197 szón belül milyen a névszók és igék aránya - de aki figyelmesen végigolvassa ismét a verset, annak be kell látnia, hogy a nominális stílushoz rendelt „statikusság” sem az elégikusságot, sem az egyéb járulékos jelentéseket nem hordozza, nem magyarázza. [Kicsit iskolásnak tűnhet a megközelítés, de az ismeretlen megismeréséhez a legbiztonságosabb út a bevált módszerek kipróbálása.]

Úgy gondoljuk, hogy a kései Baka-vers értelmezéséhez a stilisztikai többletjelentést leginkább hordozó költői képeket és alakzatokat kell megvizsgálnunk! Baka költészetének meghatározó sajátossága a költői képek meghatározó szerepe.

Vegyük sorra ezeket:

- 1., 2. s.: egytagú metafora („Fény-áryait” -> a parázs)
- 2., 2. s.: hasonlat („mint...”)
- 3., 2. s.: faj-nem fölcserélésén alapuló szinekdoché („ingecskejét”)
- 4., 3. s.: rész-egész szinekdoché („felizgatott ujjak”)
- 5., 4. s.: megszemélyesítés („megvillantja”)
- 6., 4. s.: egytagú metafora („megvillantja”)
- 7., 4. s.: kéttagú metafora („öle parázsát”)
- 8., 2-4. s.: komplex költői kép (a „fény-áryai”-val indul és a női öltalással ér véget)
- 9., 6-7. s.: egytagú metafora („sisakrostélyon át”)
- 10., 7. s.: egytagú metafora („koromszemű lovag” -> szén)
- 11., 8. s.: megszemélyesítés („les rám”)
- 12., 8. s.: metatézis („les rám” - tkp. én nézem)
- 13., 8. s.: rész-egész szinekdoché („szivemre”)
- 14., 8. s.: megszemélyesítés („céloz”)
- 15., 8. s.: egytagú metafora („dárdafénye” -> tűzfény)
- 16., 8. s.: ok-okozati metonímia („dárdafénye”)
- 17., 6-8. s.: komplex költői kép: a lovag-képzet behozatala
- 18., 9. s.: kéttagú metafora („jeges-fehér”)
- 19., 9-10. s.: egytagú metafora („bolygók” -> biliárdgolyó)
- 20., 9. s.: ok-okozati metonímia („hülő veres”)
- 21., 9. s.: egytagú metafora („veres” -> véres szín)
- 22., 9-10. s.: egytagú metafora („nap” -> biliárdgolyó)
- 23., 10. s.: megszemélyesítés („hevernek”)
- 24., 11. s.: rész-egész szinekdoché („akarat”)
- 25., 11. s.: ok-okozati metonímia („akarat”)
- 26., 11-12. s.: egytagú metafora („vad”)
- 27., 12. s.: egytagú metafora („pályájukon”)
- 28., 13. s.: megszemélyesítés („mozdulnak”)
- 29., 9-13. s.: allegória (biliárd - teremtés)
- 30., 9-13. s.: komplex költői kép is
- 31., 14. s.: megszemélyesítés („alszik”)
- 32., 14. s.: faj-nem fölcserélésén alapuló szinekdoché („völgyben”)
- 33., 14. s.: térbeli metonímia („Alsósztrégova”)
- 341., 15. s.: egytagú metafora („tompá”)
- 352., 16. s.: kéttagú metafora („bolttól... menny”)
- 363., 16. s.: egytagú metafora („slány”)
- 374., 16. s.: allegória (az egész „paródia”)
- 385., 17. s.: kéttagú metafora („mezők ... papírlapok”)
- 396., 18. s.: egytagú metafora („fagyán” -> fehér és új)
- 407., 17-18. s.: metatézis („havas... fagyár”)
- 418., 18. s.: megszemélyesítés („ropog”)
- 429., 18. s.: egytagú metafora („ropog”)
- 4310., 18. s.: rész-egész szinekdoché („tollam”)
- 4411., 18. s.: ok-okozati metonímia („tollam”)
- 4512., 18. s.: elhomályosult egytagú metafora („tollam” -> madártoll -> írószerszám)
- 4613., 18. s.: egytagú vagy kéttagú metafora („tájra”)
- 4714., 19. s.: megszemélyesítés („krikszkrakszol”)
- 4815., 19. s.: egytagú metafora („krikszkrakszol”)
- 4916., 19. s.: egytagú metafora („róka-üzte” - írásképp)
- 5017., 19. s.: egytagú metafora („nyúlunyomot” - írásképp)
- 5118., 19-20. s.: kéttagú metafora („nyúlunyomot: vessorokat”)
- 5219., 19-20. s.: egyes szám-többes szám fölcserélésén alapuló szinekdoché („nyúlunyomot: vessorokat”)
- 5320., 20. s.: megszemélyesítés („menekül”)
- 5421., 20. s.: faj-nem fölcserélésén alapuló szinekdoché („eszme”)
- 5522., 21. s.: megszemélyesítés („felbukik”)
- 5623., 21. s.: hasonlat („prédául esve”)
- 5724., 22. s.: megszemélyesítés („fröcskölnek”)
- 5825., 22. s.: egytagú metafora („fröcskölnek”)
- 5926., 22. s.: hasonlat („mint a vér”)
- 6027., 16-22. s.: komplex költői kép
- 6128., 23. s.: elhomályosult egytagú metafora („rézsut”)
- 6229., 23. s.: egytagú metafora („rézsut-fényű”)
- 6330., 24. s.: megszemélyesítés („zuhan”)
- 6431., 24. s.: rész-egész szinekdoché („nyakamra”)

- 6532., 25. s.: elhomályosult kéttagú metafora („fűrészpör”)
- 6633., 25. s.: megszemélyesítés („jssza be”)
- 6734., 25. s.: rész-egész szinekdoché („szavaimat”)
- 6835., 25. s.: ok-okozati metonímia („szavaimat”)
- 6936., 22-25. s.: komplex költői kép
- 7037., 26. s.: egytagú metafora („nyúl marquis”)
- 7138., 26. s.: egytagú metafora („róka- sans-culotte-fogakkal”)
- 7239., 26. s.: lánc-metafora („róka- sans-culotte-fogakkal”) - lásd Varga Magdolna dolgozata (in u.ő.: A lánc-metafora nyomában (Gondolatok Baka István metaforáinak sajátosságairól) Forrás 1996. és Adalékok a stilisztika tanításához: egy komplex kép költői vizsgálata in A szegedi Tömörkény István Gimnázium, Művészeti Szakközépiskola és Kollégium évkönyve 1897-1997. Szeged, 1997. 428-433.o.)
- 7340., 27. s.: egytagú metafora („szággaitatom”)
- 7441., 26-27. s.: komplex költői kép
- 7542., 28. s.: megszemélyesítés („alszik”)
- 7643., 28. s.: időbeli metonímia („télben”)
- 7744., 28. s.: egytagú metafora („télben” -> ertsd az 1850-es évek elnyomása)
- 7845., 28. s.: térbeli metonímia („Alsósztrégova”)
- 791., 29. s.: egytagú metafora („hamvad”)
- 802., 29. s.: megszemélyesítés („leroskad”)
- 813., 30. s.: megszemélyesítés („pillant”)
- 824., 30. s.: egytagú metafora (lehetne hasonlat is: „szemrehányón”)
- 835., 30. s.: egytagú metafora (lehetne megszemélyesítés is)
- 846., 31. s.: megszemélyesítés („marad”)
- 857., 31. s.: szinesztézia („langyos dunnaszürkeség”)
- 868., 31. s.: kéttagú metafora („dunnaszürkeség”)
- 879., 31. s.: rész-egész szinekdoché („dunnaszürkeség”)
- 8810., 31. s.: faj-nem fölcserélésén alapuló szinekdoché („dunnaszürkeség” -> egy életforma és életmód)
- 8911., 32. s.: megszemélyesítés („elfojtja”)
- 9012., 32. s.: egytagú metafora („elfojtja”)
- 9113., 32. s.: rész-egész szinekdoché fölcserélése („sóhaját”)
- 9214., 33. s.: kéttagú metafora („sakkábla-padlón)
- 9315., 33-34. s.: kéttagú metafora („asztal és székek ... figurái”)
- 9416., 37. s.: hasonlat („akárha”)
- 9517., 37. s.: egytagú metafora („bástyáim” -értelmezhetetlen: az új kastély tornyai vagy érveinek (és másokéinak) nehézségei)
- 9618., 38. s.: egytagú metafora („toporgok”)
- 9719., 38. s.: kéttagú metafora („én, király”)
- 9820., 39. s.: egytagú metafora („elhullott”)
- 9921., 39. s.: egytagú metafora („királyno” -> figura [?], Fráter Erzs [?] vagy az anya [?])
- 10022., 40. s.: megszemélyesítés („jó”)
- 10123., 40. s.: faj-nem fölcserélésén alapuló szinekdoché („Úr” az egész mű helyett)
- 10224., 40. s.: faj-nem fölcserélésén alapuló szinekdoché („eszkimó-homály” az egész mű helyett)
- 10325., 40. s.: egytagú metafora („eszkimó-homály”)
- 10426., 41. s.: kéttagú metafora („Napok: csontbolygók”)
- 10527., 41. s.: elhomályosult anyagi metonímia vagy egytagú metafora („... csontbolygók”)
- 10628., 41. s.: egytagú metafora („napok” -> időtartam és/vagy naprendszer-mag)
- 10729., 41. s.: egytagú metafora („csontbolygók”)
- 10830., 42. s.: megszemélyesítés („alszik”)
- 10931., 42. s.: megszemélyesítés („alszik”)
- 11032., 42. s.: térbeli metonímia („Alsósztrégova”)
- 111/cím1.: időbeli metonímia („Tél”)
- 112/cím2.: térbeli metonímia („Alsósztrégova”)

A terjedelmi korlátok, s hogy az ilyen összehasonlítás nem volt kitűzött célunk fölment bennünket az alól, hogy szókép-statisztikai vizsgálatokkal igazoljuk későbbi állításainkat. [Az összegyűjtött adatok alapján ez elvégezhető, s a tanulmánykötet megfelelő részeinél kellő hasonlítás alapot is találhatunk.] Azon mindenesetre érdemes elgondolkozni, hogy Baka István a 197 leírt szóalakhoz 112 (vagy több: lehet képtelnebb befogadó is!) megkülönböztethető költői képet rendelt. Mindezek mellett ajánlom a befogadók figyelmébe a versben található komplex képek újbóli elolvasását: egyszerre kapcsolódnak Madáchhoz és/vagy a Tragédiához.

Középiskolai tanulmányaink óta közhely, hogy a szóképek mellett az alakzatok hordozzák a stíluslemhez kapcsolható stílusértékek jelentős hányadát. Hogy legyen fogalmunk e vers esetében mi a szerepe az alakzatoknak: „lajstromoztuk” azokat is!

- 1., 2. s.: közbevetés - csere
- 2., 2-3. s.: zeugma - kihagyás (a „kijeti” hozzárendelése)
- 3., 5. s.: felkiáltás
- 4., 6-7. s.: szótértes enjambement
- 5., 7-8. s.: enjambement
- 6., 9. s.: halmozás - ismétlés
- 7., 9-10. s.: zeugma - kihagyás (a „hevernek” hozzárendelése)
- 8., 13. s.: kérdés

- 91., 15-16. s.: halmozás - ismétlés
 102. 15-16. s.: enjambement
 113., 16. s.: közbevetés - csere
 124., 17-18. s.: enjambement
 135., 18-19. s.: enjambement-nal kapcsol összeversszakot!
 146., 19-20. s.: zeugma - kihagyás (a „krikszkrakszol” hozzárendelése)
 157., 21-22. s.: inverzió - csere
 168., 22. s.: közbevetés - csere
 179., 23-24. s.: enjambement
 1810., 23-24. s.: zeugma - kihagyás (a „zuhan” hozzárendelése)
 1911., 23-24. s.: kérdés
 2012., 27.s.: közbevetés - csere
- 211., 29. s.: zeugma - kihagyás (a „fenyőhasáb” hozzárendelése)
 222., 29. s.: halmozás - ismétlés
 233., 29. s.: részletezés - ismétlés
 244., 30. s.: halmozás - ismétlés
 255., 30. s.: zeugma - kihagyás (tkp. a „fenyőhasáb” hozzárendelése)
- 266., 32. s.: közbevetés - csere
 277., 34. s.: közbevetés - csere
 288., 35. s.: zeugma - kihagyás (a „játszik” hozzárendelése)
 299., 36. s.: zeugma - kihagyás (a „feldöntöttek” hozzárendelése)
 3010., 35-36. s.: zeugma - kihagyás (az „Úr és Lucifer” hozzárendelése)
- 3111., 36. s.: halmozás - ismétlés
 3212., 36. s.: közbevetés - csere
 3313., 37-38. s.: enjambement
 3414., 37-38. s.: inverzió - csere
 3515., 38-39. s.: enjambement
 3616., 38-39. s.: közbevetés - csere
 3717., 38-39. s.: zeugma - kihagyás (a „királynő” vonzatai)
 3818., 38-39. s.: halmozás - ismétlés
 3919., 40. s.: zeugma - kihagyás (a „jó” vonzatai)
 4020., 40. s.: halmozás - ismétlés
 4121., 41. s.: zeugma - kihagyás (a „gördülnek” vonzatai)
 4222., 41. s.: halmozás - ismétlés
 4323., 42. s.: szóismétlés - ismétlés

Lám, szemben a költői képek bőségével, a 197 szóhoz csak egy (43) alakzat társul. [Ennél többet találhatunk, de kevesebbet aligha.] Még ha nincs is pontos adat, akkor is belátható: nem is kell az „alakzat-erősségi” számításokat elvégezni! Anélkül is kiderül, a költő - nem mozgósítani, befolyásolni akar, hanem a „képességével” a világmérvényünkben rejtőző Madách-élményt szeretné kibontani. [Természetesen a statisztikai stilsztika megfelelő műveleti elvégezhetőek itt is, sőt ezek viszonyításához is találhatunk adatokat a Baka-tanulmánykötet lapjain.]

Az eddigiek alapján könnyen érthető a vád: atomizáltak, elidegenítették a szöveget a befogadótól. Úgy gondoljuk, a kapcsolási pontok rögzítésére szükség volt. Hogyan látjuk a lírai szöveget?

Tél Alsósztrégován - olvasván a címet a művet lírai vallomásnak vélhetjük: naplóba lapozunk. (Baka szerepvételei nem egyszer kapcsolódnak konkrét évszaki táji megjelenítéshez.) Nemcsak az evokáció és az E1 igealakok miatt érezzük a lírai ént hitelesnek, az epikus háttér e versben éppen úgy hozzátartozik a műterülethez, mint az Aeneas és Dido, a Fredman szonettjeiből és a Trisztán sebes című alkotásai.

Ez a hármasszonett fölfogható a Tragedia parafrazisának, az akadémiai értekezést író Madách szemszögéből (A nőről, különösen esztétikai szempontból, 1864.). Am a vers epikai, biográfiai szituációja inkább a Szontágh Pálnak írt, 1857. február 7-én kelt leveléhez köthető: már megvan „fejben” a nagy mű végső változata — s közben Fráter Erzsébet hiányát érzi még az oltár és a táj kezdüléseiből. Férfi és nő, férj és feleség, házas-, ágyastárs- és szellemi partner jelentésvilága feszül egymáshoz a provinciális kúria belső tereiben, vívódva a zsenialitás és a dilettantizmus között. Baka-Madách még nem döntött semmiben, de a következmény már ismert: „bástyáim között/ Toporgok én, király, — megütöztöm helyettem és kihullott a királynő.”

A vers zárhaja az önevokációknak is, melyeket a kutatók fejtenek majd föl a versszöveg szövegéből: jelzésszerűen említek kettőt: „Nyúlmarquis/roka-sans-culotte-fogakkal/ Szaggattatom, — futnék, de nincs hova.” (Háborús téli éjszaka, körvadászat, Döbling) és „Sakktábla-padlón asztal és a székek — / Bevégeztem játszma figurái/ Ma már az Úr és Lucifer se játszik...” (Vasárnap délután, Isten a városban vagy a csodaszarvas pusztagja illetve Körvadászat).

Külön csémege a sajátos bakás kép: „roka-sans-culotte-fogakkal”,

Felhasznált könyvek, tanulmányok:

- * Árpás Károly: Fráter Erzsébet a Madách Imre ihlette szépirodalmi alkotásokban Adalékok a virtuális világ nő-képéhez I. in II. Fráter Erzsébet Szimpózium Csécsé, 2000.06.30.
- * Árpás Károly: Magyar nyelvem V. (Stilsztika) Tankönyvpótló jegyzet a hatosztályos gimnázium ötödik osztályosainak Szeged, DFG, 1996. és Árpás Károly: Szövegek és stílusok - SZÜNET-CD-ROM in MOZAWEB 1.0 Muzika Kiadó Szeged, 1999.
- * Árpás Károly - Varga Magdolna: Kettős rútkörben Gökök, tanulmányok, verselemzések Baka István életművéről Szekszárd, 1998. kötet írásaiból, különösen Varga Magdolna: November angyalához Baka István versei Forrás, 1995/10.; Árpás Károly: A fohászokodó (Baka István: November angyalához) Tiszatáj, 1995/11.; Árpás Károly-Varga Magdolna: November angyalához Baka István újabb versei Új Dunántúl, 1996/2.; Varga Magdolna — Árpás Károly: Baka István újabb versei — November angyalához (kézirat).
- * Madách hómókián túl Versek a költőről és a Tragediáról Szerkesztette Praznovszky Mihály Veszprém, 1993.
- * Madách Imre: Az ember tragédiája I. Főszöveg A CD főszövegét gondolta, a szövegváltozatokat és a jegyzeteket összeállította Bene Kálmán, az életrajtot és a bibliográfiát összeállította, az utószót írta Andor Csaba Madách Könyvtár Új folyam 13. Szeged-Budapest, 1999.
- * Szigeti Csaba: A „Bartók-vers” in 2000 1991/4. 56-60.o.

ez is egyike lesz a láncmetaforáknak. (E kép stilsztikai értelmezéséhez Varga Magdolna tanulmánya lehet támasz: Baka István stílus-sajátosságainak vizsgálata.) A láncmetaforák kevésszer fordultak elő az életműben: az első a Helsingörben olvasható: „ha ember-vérszaga”, a második a Döblingben: „Döbling-Magyarország-Pohol”, a negyedik láncmetaforája: „pitymallat-alkony-óborok!” a Hány János bordala harmadik versszakában.

A három petrarcái szonett önálló egységként is olvasható, ám mindegyiket összefogja a szextettek záróora: „...alszik... Alsósztrégova”. A refrénszerű zárlat módosításai az adott versrészlet belső tartalmából következnek - de hogy miért „alszik”, az nem Baka István az Ady-reminiszcenciával („aluszna a magyar tanyák”, A téli Magyarország) végzettszerű hallgatással varázsolja az éjél is virrasztó költő-előd csondját. Ha posztmodem, akkor annyiban, hogy igenis számít a befogadó műveltségi, olvasottsági tudására - s ha ezért nem posztmodem, akkor ne is legyen az.

Madách Imrétől Don Joséntől Baka Istvánig — mindig más a megszólaló lírai én alakja. A költő teremtette/felhasználta figurák alkalmat adnak arra, hogy a lét sajátos szempontjait fogalmazzuk meg a szerző, s a befogadó újra és újra más szemszögből vizsgálja a világot. Ahogy a Tragedia átjelik a lírai hangulaton, úgy jelenik meg egyre több Baka-utalás, hogy a kétféle teremtett világ összehúzásával az ábrázolt két világ is összeműsödjön, hiszen serfakérdései is egyek. Ezt az egymásba játszatást és mégis elkülönülést szolgálják a formai, poétikai ötletek, megoldások is.

Érdemes elgondolkozni a jelglen is: „Szeged Homousion”. Baka magyar szaksz tanárként tudatában volt a jelge-szavak konnotációs jelentésével! Bármennyire is berzenkedett Szegedtől, e versében fölállalta „szegediséget” - ebben valószínűleg a Juhász Gyula írta Madách-versek ismerete is beletartozik. A „Homousion” kifejezés részben a Konstantinápolyi szűre utal, részben az egyháztörténetből jól ismert arianus eretnekségre. Messzire vezetne az az összekapcsolási kísérlet, amely a jelgéből Baka István manicheusi világképét próbálná igazolni - megjegyzem/volna is erre esély.

A Baka István-i szöveg értelmezése alkalmat ad arra, hogy az ún. „Madách-vers” jellegzetességeiről is beszéljünk. Úgy vélem, Szigeti Csabának igaza van a Bartók-versről írt tanulmányában: az ünnepi versek általában keveset árulnak el az ünnepeiről. Ha elolvassuk Praznovszky Mihály gyűjteményét [a Fráter Erzsébet Szimpóziumra készült - szükséges is volt], akkor igazat adhatunk a különféle kultuszokat vizsgáló szerzőknek [Szigeti Csaba - Bartók Béla, Varga Magdolna - Szent Gellért, Árpás Károly - Fráter Erzsébet, Praznovszky Mihály - Szendrey Júlia stb.]: hiba lenne esztétikai és irodalomtörténeti követelményeket állítani az alkalmi versek elfogadásával kapcsolatban.

Baka István Madách-verse, a Tél Alsósztrégován akkor „működik” jól, ha arra készlet:

- a., ismerkedjünk meg Madách Imre életrajzával [lásd Andor Csaba: A siker éve: 1861 Madách Imre élete]
- b., olvassuk el Madách Imre életművét [lásd a Halász Gábor-féle összes mellett a CD-ROMot: Az ember tragédiája Bp., 2000.]
- c., ismerkedjünk meg Baka Istvánnal [az idézett tanulmánykötet mellett Fried István és Füzi László tanulmánygyűjteményét ajánlhatjuk - Árnayk között mulandó árny Szeged, 1999., Búcsú barátaimtól Baka István emlékezete Bp., 2000.]
- d., olvassunk Baka István-műveket [lásd Tájékoz fohással Pécs, 1996.]

Baka Madáchra egyedül van. Hiányzik neki a társ, a nő - érdekes, hogy sem Szontághot, sem az anyját nem veszi a kitalált szituációba a szerző. A bakai Madáchnak kétségei vannak önön tehetőségéről, nem tudja, képes lesz-e óriási ödetét annak megfelelő monumentális műbe önteni. Baka-Madách beteg, s nem tudja: kap-e a sorstól, Istenől lehetőséget befejezni elképzeléseinek megfelelően a művet. Mindettől - és mindentől - függetlenül Baka István-Madách Imre meg fogja írni Az ember tragédiáját, hiába „alszik... Alsósztrégova.” [Ráadásul van egy köldökzsinórnyi valóságápal is: a vers „előképe” lehet A téli éj dicsérete című Szuzi-vers (Andor 2000.: 173.o.)]

És a mi Madáchunk? Vajon miért ismerünk rá a vers alanyára? Korábban összeszedtük azokat az életrajzmozorásokat, költői evokációkat, egyéni asszociációkat, amelyek számunkra, a költeményről beszélők számára bizonyítják, hogy Baka István verse „Madách-vers”. Am a befogadónak maguknak kell megbizonyosodni, Tamás módjára! Ez még hátra van.

Köszönjük a Deák Alapítvány és az Androla Bt. segítségét!

Árpás Károly - Varga Magdolna